

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דיין סומא בחליצה

דיין

סומא

ובעל

מום

לחליצה

יום חמישי יז סיון

בימות דף קא

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

הגמרא ריש פרק מצות חליצה (יבמות קא.) מביאה ברייתא העוסקת במנין הדיינים הנצרכים למצות חליצה: תנו רבנן, מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות בעין דיינים. רבי יהודה אומר, בחמשה. ומבררת הגמרא מחלוקתם, שלדעת חכמים 'זקנים' - שנים, וכיון שאין בית דין שקול לכן מוסיפין עליהם עוד אחד - הרי כאן שלשה דיינים. ואילו לדעת רבי יהודה דורשים מלבד תיבת 'זקנים' גם את תיבת 'זקני' הכתובה בפרשה - הרי כאן ארבעה, ומוסיפים עליהם עוד אחד שאין בית דין שקול, ועלו בידינו חמשה דיינים.

ומוסיפה הגמרא, שחכמים אינם דרושים את תיבת 'זקני' כיון שהיא נצרכת לשיטתם בכדי לרבות הדיוטות שכשרים לחליצה, ורבי יהודה שדורש את תיבת 'זקני' למנין הדיינים, ממעט הדיוטות ממקור אחר, שכן אם אכן לא סגי בהדיוטות אלא צריך שיהיו הדיינים מסנהדרין, אם כן מדוע הוצרכה התורה לכתוב 'לעיני' כדי למעט דיין סומא, הלא בלאו הכי ע"כ לא יהיה הדיין סומא, שכן צריך שיהיה מסנהדרין ושנינו בברייתא: כשם שבית דין מנוקים בצד כך בית דין מנוקים מכל מום, שנאמר (ש"ש ד ז) "כולך יפה רעיתי ומום אין בך". אלא על כרחך מכך שהוצרכה התורה למעט דיין סומא מחליצה - מוכח שאין הדיין צריך להיות מסנהדרין אלא אף הדיוטות כשרים לחליצה.

הנה מפורש בגמרא שדיין סומא פסול לחליצה, וילפינן לה מ'לעיני'. וכן מפורש בגמרא שדייני חליצה יכולים להיות דיינים הדיוטות ואינם צריכים להיות מסנהדרין, וילפינן לה מ'זקני' - לדעת חכמים, או מהצורך במיעוט דיין סומא - לדעת רבי יהודה. וכך נפסק בשו"ע בסדר חליצה (אה"ע סימן קסט ס"א): מצות חליצה בשלשה דיינים אפילו הם הדיוטות, ובלבד שיהיו יודעים להקרות. והרמ"א הוסיף: ולכתחילה נוהגין שהחכם שבעיר עם שני חשובי העיר הם הדיינים, גם לוקחים השנים שמוסיפין מחשובי הקהל, ושלא יהיו סומין אפילו באחת מעיניהם.

יש מחמירים שלא יהיה בדיין חליצה שום מום

ובסוף דבריו כתב עוד: ויש מחמירים שלא יהיה בהם שום מום. וכתב הגר"א בביאורו (סק"ו) דמשמע לכאורה שם (יבמות קא.) דסומין פסול משום מום, אבל מעיקר דינא ליתא לכל זה, עכ"ד.

והדברים צריכים ביאור, הלא בגמרא מבואר רק שאילו היו צריכים דיינים מומחים ולא הדיוטות, היינו ממעטים סומא מחמת הדין הכלל שדיינים צריכים להיות מנוקים מכל מום, אבל מאחר שהדין הוא שאף הדיוטות כשרים לחליצה אם כן בעלי מום כשרים לדון.

תשובת רע"א בהכשר דיין כבד שמיעה לחליצה

ובשו"ת רבי עקיבא איגר (ח"ב סימן סד) נשאל מרב המכה בק"ק דאנציג, שבהיות והוא קשה השמיעה ואינו שומע ממי שעומד ממנו בריחוק מקום ד' אמות, כי אם כשצועק בקול גדול, ומחזיק לו 'קנה השמע' להמשיך הקול לאזניו. האם רשאי להיות מדייני חליצה.

בתשובתו מקדים רע"א שיסוד הדין שדייני חליצה צריך שלא יהיה בהם מום, אין לו יסוד בגמרא ובפוסקים, ומסתימת כל הפוסקים משמע שדין חליצה כדין שאר דינים הנעשים בבית דין של שלשה, והדין הוא בבית של ג' שמותרים לדון אף דיינים בעלי מום, ורק לענין סנהדרין לומדים מהפסוק הנ"ל שצריכים להיות נקיים מכל מום.

ואמנם, מעיר רע"א, בשו"ת הר"ם מינץ (סימן כט) כתב שבפשוטו רשאים להיות בעלי מומים, אך מכל מקום יש להחמיר כיון שאולי חליצה חמורה בזה מדיני ממונות. אך מ"מ הוי רק חומרא בעלמא.

ולכן דן רע"א במקרה שבא לפניו להקל, כי אפילו חרש המדבר ואינו שומע הוי ספק אם חשוב בעל מום, וכמו שכבר הסתפק הנודע ביהודה (מהדו"ק אה"ע סימן נג), ואילו בנידון דידן ששומע עכ"פ כשקוראים לו בקול גדול - בכה"ג ודאי אינו בעל מום וכמו שנקט שם הנודב"י בפשיטות. ומאחר שבעל מום בחליצה אינו פסול אלא רק חומרא בעלמא שלא ידון בחליצה, הרי שודאי שיש להכשיר מי שהוא כבד שמיעה להיות מדייני חליצה בלא פקפוק.

תמיהת רע"א על דין המהר"ם מינץ מכח סוגיית הגמרא ביבמות

ואמנם על עיקר דין המהר"ם מינץ תמה רבי עקיבא איגר מכח סוגיית הגמרא ביבמות הנזכרת, שהרי הגמרא מוכיחה מכך שצריך למעט סומים שהדיוטות כשרים לחליצה, כי אם לא כן בלאו הכי היו סומים פסולים מחמת היותם בעלי מומים - הרי מוכח שעד כמה שהדיוטות כשרים לחליצה, שפיר צריך למעט סומים, כיון שהדיוטות מותרים להיות בעלי מומים. ואם כן מפורש בגמרא שדייני חליצה יכולים להיות בעלי מומים.

והנה כבר הבאנו תחילת המו"מ בגמרא, שלדעת רבי יהודה 'זקני' בא להוסיף על מנין הדיינים, כיון שאינו נצרך לרבות הדיוטות, כי אלו מתרבים מאליהם ממה שהוצרכה התורה למעט סומים מ'לעיני'. ואילו לדעת חכמים 'זקני' בא לרבות הדיוטות, ואם כן יש להקשות אליהם כקושייתו של רבי יהודה, למה צריך לרבות הדיוטות, והלא בלאו הכי פשוט הדבר שהדיוטות כשרים לחליצה, כי אם לא כן מדוע צריך למעט סומים מ'לעיני', הלא כל בעלי מומים פסולים לדין מדרשת 'ומום אין בך'.

ובאמת מוסיפה הגמרא ואומרת: ואידך [- רבנן], ההוא 'לעיני' מאי עביד ליה. דהיינו שמאחר והם מצריכים פסוק לרבות הדיוטות, ע"כ שלא בא 'לעיני' למעט סומים, כי אם בא למעט סומים - הרי

מחדשה זו עצמה כבר נדע שהדיוטות כשרים וכחשבון דברי רבי יהודה. ומיישבת הגמרא: ההוא לכדבא הוא דאתא, דאמר רבא, צריכי דייני למיחזי רוקא דקא נפיק מפומא דיבמה, דכתיב "לעיני הזקנים וירקה". [ומוסיפה הגמרא שאף רבי יהודה צריך דרשה זו ללמד את דינו של רבא, והדיוטות לומד הוא מפסוק אחר, מדכתיב 'בישראל'].

ולכאורה למסקנת הגמרא כלל אין מקור לדעתם חכמים למעט דיינים סומים, שהרי 'לעיני' אינו בא למעט סומים אלא ללמד את דינו של רבא, שהדיינים צריכים לראות את הרוק היוצא מפי היבמה.

ביאורו המחודש של רע"א במסקנת הגמרא שדיין הדיוט צריך שלא יהיה בו מום

על כך מציע רבי עקיבא איגר לדחוק, כי יתכן וכל מה שחילקה הגמרא בדיון דיינים בעלי מומים שעד כמה שסגי לחליצה בדיינים הדיוטות אם כן יכולים הם להיות בעלי מומים - היינו רק בהו"א של הגמרא ש'לעיני' בא למעט סומים, ואם כן יקשה למה צריך למעט סומים הלא בלאו הכי דיינים אינם יכולים להיות בעלי מומים, ועל כרחך צריך לחלק בענין זה בין סנהדרין לדיינים הדיוטות, ובכך תתיישב הקושיה, כי דייני חליצה יכולים להיות הדיוטות ואם כן יכולים להיות בעלי מומים ולכן צריך את הפסוק 'לעיני' למעט סומים.

אמנם כל זה רק בהו"א של הגמרא, אך למסקנת הגמרא ש'לעיני' בא ללמד את דינו של רבא שהדיינים צריכים לראות את הרוק, אם כן יש לומר שחזרה בה הגמרא מחילוק זה - ובאמת בחליצה על אף שדיינים הדיוטות כשרים בה, מכל מקום בעלי מומים אינם כשרים לדון בה.

אלא שעדיין אין בכך כדי לבאר כוונת הגר"א באומרו שבגמרא משמע ש'סומין פסול משום מום'. כי אף אם ניתן לומר שלמסקנת הגמרא גם הדיוטות צריכים להיות נקיים ממום ולכן סומים מתמעטים מחמת היותם בעלי מום, ואם כן הוא הדין ששאר מומים יש לפוסלם, אך היכן מצא אדוננו הגר"א 'משמעות' לזה בדברי הגמרא, וצ"ב.

מחלוקת התוספות והפוסקים בדיון סומא בעין אחת לחליצה

ובערוך לנר הקשה למסקנת הגמרא ש'לעיני' בא ללמד את דינו של רבא שעל הדיינים לראות את הרוק, ואף לדעת רבי יהודה בא 'לעיני' ללמד דין זה, אם כן הברייתא המובאת בתחילת הסוגיא: אמר מר, לעיני פרט לסומים - כדעת מי נאמרה.

והנה מסקנת הגמרא שרבי יהודה חזר בו מדבריו ואף הוא סובר שסגי בשלשה דיינים לחליצה. וכתבו התוספות (קא: ד"ה ש"מ): פסק רבינו תם, דסומא באחת מעיניו כשר לחליצה, כיון דלא ממעין מ'לעיני', וסגי באחד ויכול לראות הרוק מפי היבמה. דהיינו שהתוספות מפרשים למסקנת הגמרא שבאמת סומא אינו פסול מחמת היותו בעל מום, וגם אין מיעוט מיוחד על סומא, וכל הטעם לפסול סומא הוא רק מכח דרשתו של רבא שצריכים הדיינים לראות את הרוק, ואם כן סגי בעין אחת לראיית הרוק, ולכן מבשיר ר"ת דיון הסומא באחת מעיניו.

והרמ"א פסק: ולכתחילה נוהגין... ושלא יהיו סומין אפילו באחת מעיניהם. והגר"א בביאורו (סק"ד) ציין לדברי התוספות שכתבו שלמסקנת הגמרא אין מיעוט לסומא מלבד מה שצריך לראות את הרוק. ומבאר הגר"א שהוקשה לרמ"א והפוסקים שעמו קושיית הערוך לנר הנזכרת, שבברייתא מפורש ש'לעיני' בא למעט סומים ואילו למסקנת הגמרא נמצא - כפי שלמד רבינו תם - שאין כל מקור למעט סומים אלא מחמת הדין שצריך לראות את הרוק, והיינו רק בסומא בשתי עיניו. ומכח קושיה זו למדו אותם פוסקים שמה שמביאה הגמרא שחכמים לומדים מ'לעיני' את דינו של רבא, היינו מלבד הלימוד הקודם 'לעיני' פרט לסומים. וניתן ללמוד את שני הלימודים מאותו הפסוק, כי לימוד אחד הוא מעצם הפסוק - 'לעיני' פרט לסומים, ולימוד אחד הוא מסמיכות הפסוק לפסוק הבא - 'לעיני הזקנים וירקה' מלמד שצריכים הדיינים לראות הרוק היוצא מפי היבמה.

דבריו המוקשים של אדוננו הגר"א וביאור חדש בדבריו

ומוסיף הגר"א: אבל ל"ל לעיני, דצריך נמי לכדבא. ובמהדורת מכון י-ם כתבו בהערה: הדברים כאן צ"ב ואולי יש כאן ט"ס, וצ"ע.

ונראה לבאר דברי אדוננו הגר"א, כי לכאורה יש לתמוה הרבה כיצד למדו הפוסקים בדברי הגמרא ש'לעיני' מלמדנו שני דינים אלו, הרי בכך תחזור קושיית הגמרא למקומה. שהרי חכמים לומדים מ'זקני' למעט הדיוטות, ועל כך הקשה רבי יהודה שדבר זה כבר יודעים בלאו הכי ממה שצריך למעט סומים מ'לעיני' - ואילו הדיוטות היו פסולים, הרי סנהדרין צריכים להיות נקיים ממום וממילא מתמעטים דיינים סומים. ומכח זה דחתה הגמרא את דרשת 'לעיני' - פרט לסומים, והוצרכה לבאר שלדעת חכמים דורשים דרשה אחרת מ'לעיני' וכדבא שצריכים הדיינים לראות את הרוק.

ואמנם, בדעת אותם פוסקים מבאר הגר"א, שאכן גם למסקנא דורשים מ'לעיני' פרט לסומים, כיון שסוף סוף משמעות הפסוק 'לעיני' ממעטת סומים אפילו מעין אחת כיון שאינם להם 'עיניים'. אך מכל מקום לא קשה קושיית הגמרא מדוע צריך לרבות הדיוטות, הלא בלא"ה מוכח שבשרים ממיעוט זה של 'לעיני' - כי מאחר ויש כאן דרשה נוספת של 'לעיני הזקנים וירקה', אם כן היינו לומדים שבאמת דיינים הדיוטות פסולים לחליצה, ובאמת סומים פסולים לחליצה מחמת הדין הכללי שדיינים צריכים להיות מנוקים מכל מום, אך עדיין "ליכא לאקשוויי למה לי 'לעיני'" כיון "דצריך נמי לכדבא", אך סוף סוף כיון שכתוב 'לעיני' ממעטים נמי סומים. [ואולי היה כתוב בתחילה 'ל"ל ל"ל לעיני דצריך נמי לכדבא' ופתרוננו = ליכא לאקשוויי למה לי, והמעתיק היה נראה לו הדבר ככפל ומחק 'ל"ל' אחד].

"אלא"

שעדיין אין

בכך די,

כי אף אם

ניתן לומר

שלמסקנת

הגמרא גם

הדיוטות

צריכים

להיות נקיים

ממום. אך

היכן מצא

אדוננו

הגר"א

'משמעות'

לזה בדברי

הגמרא"

החידוש היומי

מוקדש לזכות

התורם הנכבד
שליט"א

להצלחה בכל ענייניו
ברו"ג